

ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ МУЗИКИ ОСНОВНИМИ ФОРМАМИ СПІЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

Борисенко Т.Г., к. пед. н., ст. викладач

*Республіканський вищий навчальний заклад
«Кримський гуманітарний університет»*

У статті запропоновані форми організації творчої спільної діяльності школярів на уроках музики під час вивчення музичної грамоти, хорового співу, слухання музики, при виконанні творчих завдань.

Ключові слова: організація, спільна навчальна діяльність, професійна підготовка, педагогічні умови, творчість.

Борисенко Т.Г. ОВЛАДЕНИЕ БУДУЩИМИ УЧИТЕЛЯМИ МУЗЫКИ ОСНОВНЫМИ ФОРМАМИ СОВМЕСТНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ШКОЛЬНИКОВ / Республиканское высшее учебное заведение «Крымский гуманитарный университет», Украина.

В статье предлагаются формы организации творческой совместной деятельности учеников на уроках музыки в процессе изучения музыкальной грамоты, хорового пения, слушания музыки, выполнения творческих заданий.

Ключевые слова: организация, совместная учебная деятельность, профессиональная подготовка, педагогические условия, творчество.

Borisenko T.G. ACQUIRING OF PUPILS' JOINT ACTIVITIES BASIC FORMS BY FUTURE TEACHERS OF MUSIC / Republican Higher Educational Institution "Crimean University for the Humanities", Ukraine.

Different forms of organizing students' joint activities at music lessons in the process of studying musical literacy, choir singing, listening to music and doing creative tasks are given in the article.

Key words: organization, joint study activities, professional training, pedagogical conditions, creative activity.

У період демократичного розвитку українського суспільства актуальним є питання становлення особистості студента, формування його індивідуальних якостей. Як зазначено в Національній доктрині розвитку України у XXI ст., головною метою освіти є розвиток кожної особистості як громадянина України, формування покоління, здатного навчатися впродовж життя, створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Вищі навчальні заклади освіти покликані розвивати творчість студентів, підтримувати і спрямовувати їхню навчальну діяльність у сфері науки, культури, мистецтва.

У своїй професійній діяльності майбутні вчителі музики покликані забезпечувати пріоритетні завдання школи, відкривати учням світ прекрасного, допомагати пізнавати особливості музики, красу навколишньої дійсності.

Вирішення освітньо-виховних завдань передбачає виявлення вчителем музики творчих здібностей учнів, залучення їх до активної музичної діяльності, організації учнями взаємодії між групами класу. Професійна підготовка майбутніх учителів до організації спільної навчальної діяльності учнів під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається при створенні спеціальних педагогічних умов. Розглянемо значення термінів «професійна підготовка» фахівців та «педагогічні умови» [1].

Термін «підготовка» широко вживаний на побутовому рівні та в науці. Він використовується для визначення часу або етапу в житті людини, який присвячується оволодінню нею певною діяльністю. Сучасні наукові концепції розглядають професійну підготовку як окремих етап, щабель у загальному процесі професійного становлення особистості, наступний за професійною орієнтацією. Цей етап забезпечує особистості набуття сутності базових і спеціальних знань, навичок та вмінь,

практичного досвіду й поведінки, що необхідні для виконання певної професійної діяльності. Поряд з накопиченням інформації, необхідної для усвідомлення сутності майбутньої професійної діяльності, засобів її виконання, у ході професійної підготовки майбутніх фахівців поступово відбувається їх самоідентифікація й самовизначення як професіоналів. Отже, етап професійної підготовки вчителя – це час, котрий передує його реальній діяльності в соціальній ролі фахівця й відбувається як певним чином організований процес. Завданням цього етапу полягає в озброєнні особистості знаннями, вміннями й навичками, що необхідні для виконання діяльності в обраній професійній сфері, в розвитку особистісних якостей, котрі притаманні цій професії.

Термін «умова» належить до найбільш поширених у педагогічних дослідженнях. У переважній кількості досліджень, що присвячені оптимізації, вдосконаленню, підвищенню ефективності процесів навчання та виховання або певних якісних характеристик учнів чи студентів, найчастіше йдеться про педагогічні, психолого-педагогічні й дидактичні умови. Зазвичай, умови дослідники дефінують як певні обставини, вимоги, відтворення яких в організації навчального процесу забезпечує досягнення визначених результатів. Водночас, далеко не всі чинники або фактори, що сприяють досягненню бажаного результату в навчально-виховному процесі, можна визначити терміном «умови». Згідно з загальнонауковим, філософським тлумаченням розгляданого терміна, «умови» – це характеристика того середовища, обставин, поза якими досліджуваний предмет (явище) не може існувати, котрі об'єктивно зумовлюють його виникнення й подальший розвиток. Отже, у нашому контексті під поняттям «умови» розуміємо найбільш суттєві характеристики навчального процесу, що об'єктивно детермінують становлення компетентності майбутніх учителів музики в організації спільної навчальної діяльності учнів на уроках музики.

Однією з важливих умов ефективної підготовки майбутніх учителів музики до організації спільної навчальної діяльності учнів є оволодіння майбутніми вчителями основними формами спільної навчальної діяльності школярів на уроках музики.

Вихідним положенням для обґрунтування цієї умови були твердження Л. Виготського, О. Леонт'єва, С. Рубінштейна та інших вчених про те, що знання породжується не безпосередніми зовнішніми впливами на того, хто навчається, а є результатом діяльності суб'єкта, котрий оволодіває сутністю пізнавального об'єкта [2; 3; 4]. Тобто сама пізнавальна діяльність набуває значення середовища, у якому відношення суб'єкта й об'єкта пізнання набувають свого конкретного змісту [5].

За визначенням цих авторів, пізнаючи предмет, людина оволодіває його об'єктивними властивостями, оскільки пізнати можливо лише те, що закладено в сутності самого предмета. Знання як суб'єктивний продукт – це результат пізнавальної діяльності, який лише фіксує та об'єктивує у своєму змісті цю сутність пізнаваного предмета.

Проте в пізнанні людина не лише підкорюється об'єктивним властивостям предметів, але й сама певним чином впливає на них. Це виявляється в тому, що з усієї сукупності властивостей предмета людина виокремлює й об'єктивує лише такі, що мають для неї певну цінність і є практично значущими.

У цьому контексті важливого значення набуває питання таких педагогічних умов, які сприятимуть професійному зростанню майбутніх вчителів, зокрема їх готовності до організації спільної навчальної діяльності учнів. Отже мета статті – визначити форми педагогічної роботи майбутніх вчителів музики, які сприятимуть організації спільної навчальної діяльності учнів у ході вивчення ними основ музичного мистецтва, оволодіння навичками музичної творчості.

Зміст підготовки майбутніх учителів музики до організації спільної навчальної діяльності учнів включає знання деяких принципів взаємодії учнів. Ці принципи умовно можна назвати двома типами спільної діяльності.

Характерною рисою спільної діяльності першого типу є те, що загальне завдання спочатку виконує кожен учасник діяльності власними засобами. Аналіз результатів дій усіх учасників проводиться при спільному обговоренні, і на підставі цього обговорення певний засіб обирається як кращий, тобто відбувається його оцінка. Прикладом спільної навчальної діяльності такого типу можуть бути всі варіанти засобів, котрі включають взаємоперевірку. Так, учні наспівують власну мелодію на певний сюжет, із яким перед цим ознайомились, потім виголошують свою оцінку, обговорюють її, визначають позитивні й негативні сторони.

Характерною рисою другого типу спільної діяльності є те, що при здійсненні свого завдання кожен учасник діяльності спирається на результат, що був отриманий попереднім учасником. Він повинен проаналізувати цей результат і діяти згідно із заданими умовами. Ситуація реалізації цього типу спільної навчальної діяльності значно складніша для учнів і передбачає активну маніпуляцію різними засобами вирішення загальної мети. Цей тип може реалізовуватись у завданнях типу «незакінчена розповідь». Упроваджуючи спільну діяльність учнів, учитель повинен приділяти велику увагу відпрацюванню окремих дій, окремих операцій учнів, необхідних їм для здійснення цієї діяльності.

Одним зі складників змісту підготовки майбутніх учителів музики до організації спільної навчальної діяльності учнів є напрацювання індивідуального досвіду цієї діяльності, що містить у собі вміння дати можливість учням не тільки пізнавати себе, але й відпрацювати норми, правила взаємодії з іншими учнями.

Майбутні фахівці засвоюють, що в спільній навчальній діяльності учнів учитель допомагає в тому випадку, коли пояснює, показує, нагадує, натякає, підводить, радить, заохочує, стимулює, надає впевненості, зацікавлює, задає мотиви, надихає, виявляє любов, повагу, заохочує вимогливість, сприяє задоволенню потреб зростання, вільного вибору, надає учневі радість спілкування, закріплює його авторитет серед однолітків тощо.

Позиція співпраці, необхідної при організації спільної навчальної діяльності учнів, характеризується емоційно-особистісним стилем відносин. Основою цих відносин виступає добре знання особистості кожного учня, терпимість до його невдач при засвоєнні навчального предмета й поведінки. При такому стилі взаємин учень вірить, що вчитель готовий йому допомогти, і якщо покарає, то справедливо. Із погляду І. Риданової, учитель постійно виявляє інтерес до учня, до його вікових та індивідуальних особливостей, він бачить в учневі особистість, що розвивається, з усіма суперечностями і складностями сімейних відносин, вчинками, взаємостосунками з однолітками [6].

Розгляд означених положень у контексті підготовки майбутніх учителів музики в системі вищої педагогічної школи дозволяє стверджувати, що здатність студентів до організації спільної діяльності учнів на уроках може бути досягнута за умови об'єктивації в певних знаннях способів організації спільної навчальної діяльності учнів на уроках музики, котрі здійснюються в різних видах музичної діяльності.

Студентам доцільно починати напрацювати вміння організації спільної навчальної діяльності учнів, втілюючи зміст даного розділу уроку в невелику форму, що відповідає меті певного виду музичної діяльності. Форма спільної діяльності виявляє собою зовнішню сторону організації навчальної діяльності учнів, вона органічно пов'язана зі своєю внутрішньою змістовною стороною. Із цієї точки зору одна й та сама форма

організації спільної навчальної діяльності учнів може мати різну зовнішню модифікацію залежно від мети музичної діяльності.

Організація спільної навчальної діяльності учнів відноситься до групових форм навчання. Залежно від виду діяльності на уроці майбутній учитель вчиться розподіляти учнів на групи (по рядах, по рівню їхніх знань, музичній підготовці, визначаючи лідера – свого помічника на уроці). Отже, загальну форму організації спільної навчальної діяльності учнів студент втілює в конкретну форму її організації в різних розділах уроку.

Учні можна поділити на групи (команди, екіпажі), котрі отримують відповідні завдання, що їх необхідно виконати до уроку: підготовка повідомлення на визначену тему, складання запитань, кросвордів, вікторин, виготовлення атрибутики для конкурсів, змагань, інсценізації та ін. Якість виконання учнями підготовлених завдань впливає на їх інтерес до майбутнього уроку. Такими спільними заходами вчитель вводить учнів у світ мистецтва. Розподіляючи матеріал між учнями, вчитель враховує вибір учнів. Якщо матеріал складний, інформацію готують разом і учні, і вчитель.

Залежно від складності музичного твору вчитель знаходить можливість працювати над одним тематичним матеріалом при вивченні музичної грамоти (робота над ритмом, метром, інтервалами), при співі (наспівування музичної теми твору в розспівці), при грі на музичних інструментах (відтворення учнем певних звуків мелодії на металофоні під час виконання вчителем музики на піаніно). Знайомі мотиви, фрази, що використовуються на уроках у спільній навчальній діяльності, підвищують якість засвоєння музичного матеріалу.

Щоб знайти виразні рухи, котрі відповідають музичному звучанню, учні спочатку слухають твір, визначають його характер, засоби музичної виразності, форму. Потім вони планують варіанти тих чи інших рухів. Задум обговорюється в групі або обмірковується індивідуально й доповнюється. Підсумком стане виразне виконання рухів. При оцінюванні виконання завдання враховується ступінь розуміння музичного образу, намагання досконалості композиції в процесі написання музичного образу, здатність «автора» виразно виконати рухи.

Обираючи ту чи іншу форму організації спільної навчальної діяльності учнів, майбутній учитель оволодіває уміннями та навичками:

управляти спільною навчальною діяльністю учнів (визначити мету та завдання, планувати та організувати їхню спільну навчальну діяльність, контролювати виконання завдань, засвоєння знань, оволодівати навичками та вміннями корегувати спільну навчальну діяльність);

вступати у взаємодію з учнями, залучати їх до взаємодії «учень-учень», «учень-група», «група-група»;

- регулювати міжособистісні стосунки;
- створювати емоційний фон, що стимулює ефективність спільної навчальної діяльності учнів.

Проте кожна з форм має свої особливості організації. Обираючи ту чи іншу форму організації спільної навчальної діяльності учнів у певному розділі уроку, майбутній учитель навчається втілювати в ній дидактичну мету, певний обсяг навчального матеріалу, певний вид музичної діяльності; враховувати індивідуальні особливості учнів, оволодіння всіма учнями знаннями, вміннями, навичками, які мають бути засвоєні; визначати час її втілення на уроці.

У процесі вивчення музичної грамоти на уроках музики відбувається підготовча робота з навчання запису та читання нот. Під час цієї діяльності учні на основі музичних ігор

навчаються виражати своїми рухами характер і настрої музики, відтворювати ритмічні рисунки, самостійно співати прості мелодії, відчувати себе безпосередніми учасниками музичних ігор.

Однією з найважливіших проблем початкового етапу навчання музики є розвиток у школярів вміння спостерігати в звучанні відомих їм пісень подібні явища, виражаючи їх плесканням, ходінням, рухами та співом. Сприйняття слід активізувати через збагачення уроків різними видами та варіантами музичних ігор. Метрична пульсація під час звучання музики мимоволі спонукає нас до відповідних рухів. У молодшому шкільному віці це проявляється ще більш природно (відповідні рухи рук, ніг, голови та тіла до характеру музики, що звучить). Уже під час розучування співочих забавок учні проплескують або простукують її метричну пульсацію. Тільки після того, як учні відчують своє тіло вільним у рухах та зможуть у піснях розпізнати подібні явища, студент може проаналізувати разом з ними їхні спостереження, дати конкретну назву музичним та ритмічним елементам, пояснити їх запис та значення в музичному творі.

Організація спільної навчальної діяльності учнів під час вивчення музичної грамоти займає небагато часу, але вона призводить до якісних зрушень, підсвідомі, чуттєві припущення учнів переростають у переконливі знання.

У процесі вивчення музичної грамоти майбутні вчителі вчать втілювати зміст даного розділу, мету вивчення даної теми на уроці, обмірковуючи разом з учнями, як даний навчальний матеріал реалізувати у формах, що викликають у них зацікавленість (музичні естафети, загадки, казки тощо).

У процесі хорового співу вчитель разом з учнями розробляє такі форми спільної діяльності як естафети, конкурси, карнавал. Необхідну атрибутику вчитель готує разом з учнями заздалегідь, надаючи більше ініціативи учням.

Слухання музики – досить складний процес. Він відбиває в уяві одночасно як складові музичного твору, так і форму в цілому. Поділити в уяві музичний твір на частини (складові) можна з різних позицій. Найбільш важливим є поділ на мелодичні, ритмічні, динамічні, тембральні елементи, але можливий гармонічний, ладовий аналіз, або аналіз музичної форми. Із кожної окремої позиції можна проаналізувати один з музичних елементів (поняття), що дає можливість розвивати певний вид музичного слуху. Під час слухання музики відбувається активна робота інтелекту (музичного мислення).

Музичний матеріал та методи його вивчення забезпечують у процесі навчання музиці загальний розвиток особистості учнів. Дуже важливо вже на початковому етапі навчання розвивати вміння учнів концентрувати увагу під час сприймання невеличких музичних творів, поступово збільшуючи час на слухання пісні у виконанні вчителя, а згодом і однокласників.

Під час слухання музики виникає взаємозв'язок між учнем та музичним твором. Активізуючи сприймальну діяльність через слухання музики, можна підняти рівень внутрішнього усвідомлення, зосередження уваги, скріпленої розумовою діяльністю учнів. Розвиток уміння слухати музику (робота уявлення, мислення) залежить від умілої організації цього виду діяльності і є одним із головних завдань, що стоять перед майбутніми вчителями музики. Виділення, відокремлення окремих складових, їх визначення забезпечують свідому активізацію цього виду діяльності на уроці. Мелодія, часові (метро-ритмічні) взаємозв'язки, музична форма, стиль, варіативність мотивів – це саме ті особливості, виявлення яких вимагає певного рівня розвитку інтелекту. Складові музики та їх порівняння дають можливість з'ясувати як їх відмінність, так і подібність.

Під час слухання музики майбутній учитель може організувати спільну навчальну діяльність учнів, залучаючи їх до взаємодії у дискусії, конференції, музичному

ярмарку. Дискусію, конференцію доцільно проводити з учнями середніх класів. Музичний ярмарок, який можна проводити з елементами театралізації, викликає активність як в учнів молодших так і середніх класів. До проведення таких форм готуватися треба заздалегідь.

Творча діяльність визначається естетикою та психологією як така, що виникає внаслідок активної сприймальної, репродуктивної діяльності. Саме такий шлях є природним та веде до вдосконалення через оптимальні навчально-виховні впливи, враховуючи взаємозв'язки в різних напрямках діяльності. Доходимо висновку, що поряд із такими видами діяльності, як спів, слухання музики, – творчість, імпровізація повинні займати своє не менш важливе місце на уроці.

Творчість – це не що інше, як відбиття музичних хвиль (коливань), не мета, а наслідок. Рушійною силою її є музичне враження, діяльність, яка ототожнюється з глибокими спостереженнями.

Імпровізація – самостійна, мимовільна, спонтанно озвучена творчість, яка може проявлятися і в колективній формі. Її суть полягає у непередбачуваності, раптовості. Це вміння виробляється, готується заздалегідь, та ні в якому разі не в момент творення.

Завдяки процесу збагачення знаннями про музику вона стає учневі ближчою та зрозумілішою. Це виявляється під час творчих завдань. Спільною метою вчителя та учнів є створення єдності між знаннями та емоціями під час успішної імпровізації та свідомої творчості.

Творчість є продуктом діяльності кожної окремої особистості, вона залежить від власного досвіду, і разом з тим рідко формується незалежно від її колективної форми. Творче натхнення народжується завдяки загальному впливові, заохочуючи, створюючи для цього сприятливе середовище, оцінюючи результат. Є й зворотний зв'язок: на колектив таким же чином може діяти творчість індивіда, який спроможний збудити фантазію, зацікавити оточуючих втіленням певних ідей у музичну творчість.

В імпровізаційних іграх може брати участь увесь клас, і в такому випадку на кожного припадає часточка творчості, коли кожен підключається до втілення спільної мети, створюючи щось нове.

У процесі творчих видів діяльності досягається зовнішня та внутрішня активізація (вміння вирішувати проблеми, створювати нове). Найкращим варіантом цих дій є проведення ігор, змагань. Музика завдяки своїй образності, динаміці розвитку діє на почуття та емоції, на мислення, створюючи асоціації, розвиваючи цим особистість учня.

Творча діяльність під час читання нотного запису не може бути самоціллю, вона повинна бути пов'язана з розвитком певного виду музичних здібностей. Вправи мають бути цікавими, доступними, тривалість їх повинна враховувати вік учнів.

У якій би формі не проявлялась творчість (через гру чи виконання) – у всіх випадках вона відбиває рівень обізнаності з музичним стилем, творчий задум учня, багатство ідей, політ та окриленість фантазії. Вміння імпровізувати пов'язане з декількома видами музичної діяльності. Це прояв активної дії учнів у формі творчості. Через імпровізацію творче завдання може стати підготовчим етапом перед вивченням пісні. На етапі засвоєння вона може збуджувати інтерес до нового, в іншому випадку допоможе виділити певні музичні явища завдяки варіативним завданням. Імпровізація спроможна показати, як саме музична мова (засоби виразності) стає основою музичної творчості. Часто вона слугує зразком й підготовчим етапом до слухання музики. Після підготовчого етапу учні можуть вирішити ті творчі завдання, на яких надихнуло їх

слухання музики. В інших випадках можна зрозуміти, як творчо використати певні музичні засоби, поняття, явища.

Творчість буває інтуїтивною або такою, що базується на засвоєних знаннях, тобто свідомою.

При виконанні творчих завдань студенти можуть залучати учнів до спільної навчальної діяльності в музичних іграх, складанні ребусів, участі в КВК.

Творчість учителя проявляється у виборі форм організації спільної навчальної діяльності учнів. Успішність, ефективність діяльності вчителя залежить від того, наскільки він зрозуміє, що таке форма організації спільної навчальної діяльності учнів, і оволодіє якомога більшою кількістю цих форм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер Ком, 1999. – 720 с.
5. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Знание, 1996. – 494 с.
6. Рыданова И.И. Основы педагогического общения. — Минск: Изд-во Белорус. гос. ун-та, 1998. – 140 с.

УДК 372.853

РОЛЬ І МІСЦЕ ЗАСТОСУВАННЯ НАУКОВИХ МЕТОДІВ У ДИДАКТИЦІ ФІЗИКИ

Бельчев П.В., к. пед. н., в.о. доцента

Мелітопольський державний педагогічний університет

У статті викладені концептуальні положення методології дидактики фізики, застосування наукових методів у процесі навчання фізики.

Ключові слова: дидактика фізики, методи науки, методологія, фізична освіта.

Бельчев П.В. РОЛЬ И МЕСТО ПРИМЕНЕНИЯ НАУЧНЫХ МЕТОДОВ В ДИДАКТИКЕ ФИЗИКИ / Мелітопольський державний педагогічний університет, Україна.

В статті изложены концептуальные положения методологии дидактики физики, применения научных методов в процессе обучения физике.

Ключевые слова: дидактика физики, методы науки, методология, физическое образование.

Beltchev P.V. ROLE AND PLACE OF APPLICATION OF SCIENTIFIC METHODS IN DIDACTICS OF PHYSICS / Melitopol State Pedagogical University, Ukraine.

The article is focused on methodological conceptual positions of didactics of physics; using of scientific methods in the process of teaching physics is analysed.

Key words: didactics of physics, methods of science, methodology, physics education.

Проблеми методології навчання, теорії методів навчання знаходиться останні три десятиліття у фокусі уваги багатьох педагогів-дослідників (А.М. Алексюк, В.І. Бондар, Ю.К. Бабанський, І.Я. Лернер, М.І. Махмутов, В.О. Онищук, О.Я. Савченко,